

В. М. ТАРАСЕВИЧ,
*професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри політичної економії
Національної металургійної академії України
(Дніпропетровськ)*

СУЧАСНА ТЕОРІЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

V. M. TARASEVYCH,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Chair of Political Economy of
The National Academy of Metallurgy of Ukraine
(Dnipropetrovs'k)*

MODERN THEORY OF SELF-ORGANIZATION OF ECONOMIC SYSTEMS

Ми живемо в епоху синтезу в тому числі й наукових ідей. Дедалі частіше відкриття відбуваються на стику наук. Велінням часу стають між-, мульти- й транс-дисциплінарні дослідження. Наприклад, уже нікого на дивують спроби фізиків розглядати економічні системи як фізичні тіла і явища. У свою чергу, в арсеналі вчених-економістів з'являються терміни і поняття, які ще недавно зустрічалися тільки у фізиці, хімії, біології: ентропія, вільна енергія, біфуркація, флуктуація, атрактор, гомеостаз, метаболізм, зворотні зв'язки, мінливість, спадковість, відбір тощо.

На цьому фоні тематика і зміст рецензованої монографії* не тільки цілком відповідає велінню часу, але й демонструє можливості сучасної теорії самоорганізації економічних систем задавати моду в наукових дослідженнях і в певному сенсі відтіснити природничі науки із звичних для них позицій методологічного лідерства. У монографії вперше в науковій літературі дістали переконливе наукове пояснення ключові ланки енергоінформаційних переходів, зумовлених цілеспрямованою діяльністю людини, а також послідовно-паралельне співіснування і взаємодія природних факторів, енергії, інформації, матеріальних активів, елементів людського і соціального капіталу, мотивів, грошей, ресурсів часу і простору. Аналізуючи згадані взаємодії, автор наочно, з формулами і розрахунками, науково підтверджує, що “час — це гроші”, а “кмітливість” (вміло використовувані знання та інформація) може досить успішно — зрозуміло, в певних межах — компенсувати дефіцит грошей, енергії та матеріальних ресурсів.

Нобелівський лауреат А. Шредингер в афористичній формі сформулював чудовий за глибиною і точністю постулат: “Живі організми живляться негативною ентропією”. Автор монографії розширює ці межі й у результаті ретельного аналізу енергоентропійних переходів показує, що негативна ентропія “живить” і економічні системи. Людина завдяки своїй діяльності впорядковує суспільні систе-

---

* Мельник Л.Г. Теория самоорганизации экономических систем ; моногр. — Сумы : Университетская книга, 2012. — 439 с.

ми, іншими словами, виробляє негативну ентропію (негентропію) і в такий спосіб протистоїть руйнівній дії другого принципу термодинаміки. У розумінні цього автор є послідовником видатних учених С.А. Подолинського, В.І. Вернадського, І.Р. Пригожина.

Він не сумнівається в субстанціональності та основоположності діалектики щодо сучасних теорій систем і самоорганізації, але, будучи переконаним у діалектиці діалектики, сміливо і небезуспішно застосовує похідний від діалектичного тріалектичний підхід, відповідно до якого в будь-якій системі, у тому числі економічній, взаємодіють три природних начала: енергетична потенція, інформаційна реальність і синергетична основа. Саме їх суперечлива триєдність надає системі відкритості, динамізму та усталеності. Очевидно, не випадково у зазначеній тріаді проглядаються окреслені родоначальниками християнського вчення риси Божественної Трійці як релігійне відображення фундаментальних засад світобудови.

Монографія містить чимало й інших оригінальних положень, ідей, здогадок. Так, автор формулює і переконливо обгрунтовує тезу про дуалізм економічних систем, відповідно до яких економічні суб'єкти виявляють властивості й корпускули (діючі в конкретній точці простору і часу), й поля (оскільки кожний суб'єкт є невід'ємною складовою досить розгалуженої соціальної мережі). Не можна не відзначити глибокий за змістом аналіз метаболізму економічної системи (включаючи квазінаркотичний метаболізм) як засобу функціонування, підтримки стаціонарності й стимулювання розвитку системи. Уперше в економічній теорії використовуються й обгрунтовуються такі поняття, як "інформаційний статус капіталу", "керівний інформаційний принцип" і деякі інші.

Одним з ключових предметів монографічного дослідження є інформація. Аналізуючи існуючі в літературі її ознаки, автор формулює своє власне узагальнююче визначення, яке точно і містко розкриває суть цього фундаментального начала природи: "природна реальність, що несе у собі характерні ознаки предметів і явищ природи, які проявляються в просторі й часі". Не доводилося зустрічати в літературі й окреслену автором одну з ключових властивостей інформації – "закріплена пам'яттю системи різниця енергетичних потенціалів".

Досліджуючи поняття "система систем", яке вже дістало відображення на сторінках вітчизняних і зарубіжних видань, Л.Г. Мельник надає йому досить оригінального значення: кожний компонент системи є системоформуєчим у повній відповідності з постулатом емерджентності: "Ціле є дещо більшим від суми його частин". Важливо, що у ролі таких системоформуєчих компонентів він розглядає цілі, мотиви, обмеження, зв'язки, метаболічні потоки, механізми стійкості та відтворювальні процеси.

Ключовою темою монографії, безумовно, є самоорганізація економічних систем. В останні роки, у тому числі і під впливом наукової "моди" на синергетику, в назвах ряду публікацій можна зустріти термін "самоорганізація". Проте в більшості з них не наведено ані його визначення, ані, тим більше, змістовного аналізу. На цьому фоні рецензована монографія є приємним винятком. У ній самоорганізація обгрунтовано характеризується як єдність взаємозв'язаних процесів самозабезпечення, самовідтворення, самоврядування, самоконтролю, самонавчання, саморозвитку і самовдосконалення. Автору вдалося вибудувати досить складну і струнку конструкцію, в якій всі вузли і ланки у певному сенсі є само-

цінними і рівноцінними. З огляду на це незаперечний інтерес становлять авторські формулювання рушійних сил самоорганізації систем на основі їх внутрішніх суперечностей; відтворювального механізму формування компонентів системи; фаз його життєвого циклу; законів саморозвитку системи.

У передмові до книги академік НАН України А.А. Чухно написав: “Монографії притаманні основні якості, які вирізняють серйозне академічне видання: інноваційний характер поданого матеріалу, аргументованість висновків, детальне дефініційне опрацювання пропонованих термінів, зв’язок теорії та практики, багата бібліографія, яка охоплює провідні наукові школи”. Не можна не погодитися з такою характеристикою.

Окремо слід сказати про стиль викладу матеріалу. “Бачити складне в простому і просто говорити про складне” — це, цілком імовірно, творче кредо автора. Незважаючи на надзвичайну складність поданого матеріалу, книга читається легко, часом навіть захопливо. Доречними і цікавими є приклади, які полегшують сприйняття сенсу того, про що йдеться, навіть не зовсім підготовленими читачами. Безсумнівно, монографія слугуватиме відмінним посібником для викладачів і студентів ВНЗ, тим більше, що вона є доступною для читання в Інтернеті.

Рецензія надійшла до редакції 26 лютого 2013 р.

Поправка. У № 3 за 2013 р. на с. 87, перший абзац замість “У 1991 р. після об’єднання Міністерства харчової промисловості УРСР з Держпланом було створене Міністерство економіки України” слід читати: “У 1991 р. після об’єднання Держпостачу УРСР з Держпланом УРСР було створене Міністерство економіки України”.